

non-fiction texts, published in the modern literary journals. The literary texts have been expounded in journal context, intermedial correlations have been traced between the verbal and non-verbal texts and their material medium. Reconstruction of a story represented by verbal and non-verbal texts has been accomplished.

Key words: *comparative culturology, cross-cultural dialogue, modern literary journal, intermedial correlations, verbal text, non-verbal text, reconstruction of a story.*

УДК 81-1/-9

Бовсунівська Т.В., д.філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗРІЗ ПРОБЛЕМИ ЖАНРОВИХ МОДИФІКАЦІЙ

У статті висловлений теоретичний підхід до розрізнення жанрових модифікацій і трансформацій. Робиться наголос на основній відмінності жанрових модифікацій: вони базуються на істотних світоглядних змінах письменника та суспільства, часто продиктовані потребами конкретної історичної доби, у той час, як жанрові трансформації реалізуються на рівні прийома та мають наскрізний характер, постачаючи суму певних можливих видозмін жанру, яка може бути задіяна не залежно від епохи чи ідеології.

Ключові слова: *жанрова модифікація, жанрова трансформація, типологія трансформацій жанру, метажанр, ядро жанру.*

«Термін «жанрова модифікація» близький до терміна «жанр», його семантика – варіант жанра» [6]. У такому ж сенсі з незначними відмінностями використовують цей термін і сучасні дослідники Арменун Абгарян, Алла Большакова, Ірина Даниленко, Олена Зав'ялова, Лідія Ковальчук, Нонна Копистянська, Поліна Королькова, Тетяна Кушнірова, Ольга Осипова, Юлія Сапожнікова [1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 17, 20] та ін. Сьогодні нікому не треба доводити, що жанрові модифікації становлять реальність літературного процесу. Але ще кілька десятиліть тому поняття «жанрової модифікації», власне, ще й терміном не було, хибувало на доволі панорамну багатозначність.

Коли «мутації» роману стали помітними, дослідники вчинили кілька спроб утримати їх в межах існуючої жанрової системи. Водночас народжується ще один термін для відображення «жанрових мутацій роману» - це «синтетична форма». Зокрема Вадим Кожинов і Віталій Сквозніков [21], услід за Бенедето Кроче, заперечували жанровий сенс літератури та пропонували саме цим поняттям його і замінити. Іван Кузьмічов не без засте-

режень використовував поняття «індивідуальної жанрової форми», яке, за його переконанням, дублює «індивідуальний стиль»: «Зрештою, від такого дублювання шкоди великої немає, хоча немає й користі. Однак річ не в термінах. З введенням в науковий обіг цього поняття укорінилась би в нашій теорії нова жанрова система, відповідно до якої у нашій літературі нібито існують, з одного боку, роди, з іншого, - сума одиничних, не пов'язаних між собою жодними жанровими вузлами творів, з яких кожен сам для себе зразок» [10, 35]. Цей дослідницький жах здійснився наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Старше покоління дослідників ще не стикалось із такою проблемою, як повсюдність та невичерпність жанрових модифікацій і тому полишило нам лише несистематизовані спостереження щодо цього явища, хоча саме в їхніх працях і починається термінологічна доля «модифікації». Наприклад, М.Утехін взагалі вважав, що «вид літературного твору – це і є модифікація жанру» [23, 27]. В працях В. Кожінова, В. Сквознікова та їх послідовників з'являється також «теорія розмивання жанрів і жанрових форм». Асія Есалнек у працях «Внутрішньожанрова типологія і шляхи її вивчення» (1985) та «Типологія роману» (1991) [24, 25] на прикладі романного жанру переконує в необхідності розглядати жанр як складне явище, в якому розрізняється тверде жанрове ядро з постійно повторюваними ознаками («типологія першого рівня») і мінливий жанровий зміст («другий рівень» зіставлень): «... Розуміння жанрової форми як опредмеченого, затверділого змісту, з одного боку, і характеристики жанру на основі так званого жанрового змісту, тобто виключно змістовних ознак – тематичних або проблемних, - з іншого» [24, с.59-60]. Наведу ще одну цитату стосовно ядра: «Трактовка жанру як цілісного утворення має на увазі те, що він є не сукупністю окремо сприйнятих ознак, а системою взаємопов'язаних та взаємопідпорядкованих компонентів, які керовані якимось надзавданням або підпорядковуються йому. Таке надзавдання і складає ядро цієї системи, її присутнє начало, яке обов'язково проявиться в організації художнього цілого і дасть підстави для визначення твору як певного жанру» [24, с. 63]. В книзі «Типологія роману» концепція жанрового ядра не зникає: «Суттєвим ядром романного жанру є пануючий тут тип проблематики» [25, с.8]. Цим вона подовжує традицію започатковану Наумом Лейдерманом, який писав: «...Сенс жанрової системи в цілому, як встановлено дослідженнями з генезису жанрів, полягає у створенні якоїсь образної «моделі» світу, в якій все суще мало б власну мету й порядок, зливалось би в завершену картину буття, яке здійснюється у відповідності до загальних законів життя. Вона, ця «модель» і є ядром жанру, що зберігається впродовж багатовікового життя жанру під напластуванням різноманітних

новоутворень» [12, с.134, а також 13, 14]. Як бачимо з наведеної цитати, для Н. Лейдермана всі модифікації певного жанру – це «численні напластування». Усе, що не становить «ядро жанру», отже, може бути віднесене до модифікацій.

Оскільки більшої конкретики щодо «ядра жанру» дослідники не наводять, а типологію вважають основним напрямом жанрової ідентифікації, навіть проголошують, що «романна типологія, яка претендує на всезагальність та універсальність, присутня в працях М.М. Бахтіна» [24, с.37], то практично користуватись цією категорією дуже складно. Модифікація ж при цьому розуміється як варіація жанрової типології. Багато зусиль було докладено для з'ясування «внутрішньожанрової типології» не тільки А. Есалнек, а й Н. Тамарченком, А. Михайловим, А. Мирєєвою, А. Бернштейн, Г. Поспеловим [19] та ін. Микола Утехін так прокоментував всі ці спроби: «...Принцип жанрової типології необхідно видобувати не з особливостей змісту або форми художніх творів, а із загального поняття про рід літератури» [23, с.27]. До того ж, **жанрова типологізація явно протистойть процесу утворення жанрових модифікацій**, які жодним чином не беруться при цьому до уваги дослідниками, а без врахування цих непіддатливих форм будь-яка типологія стає хибною. Надмірне захоплення типологізуванням жанрів, тобто збиранням стійких ознак – констант – призводить до втрати плінних його ознак – резистентних, – а отже, до нехтування великою кількістю змістів. З часом, коли чисельність модифікацій перевищила чисельність творів з чітко проявленим «жанровим ядром», теорія романної типології перестає пояснювати художні явища. У цьому разі укладання типології стає просто неможливим, а у сприйнятті більшості дослідників це означало смерть жанрової системи, бо вони звикли базуватись на жанровому каноні, а тепер він вислизав від них.

Своє тлумачення модифікації з огляду на метажанр представила Катерина Бабкіна [2], спитаючись на цю вже заявлену попередниками тенденцію: «З введенням поняття метажанр, цілісні виражені структури, якими є жанри у традиційному розумінні, стають плінними жанровими модифікаціями відносно метажанру» [2, с.18]. Вона також помітила, що «різні модифікації жанрової форми не стають передумовою для утворення типологічних рядів» [2, с. 11]. Насправді жанрові модифікації виявляють спротив будь-якій типологізації тому, що немає усталених закономірностей, немає усвідомлюваної традиції при їх утворенні, що модифікація найбільше залежить від світоглядних видозмін та підсвідомих імпульсів письменника, які часто дуже важко ідентифікувати. З цього приводу Н. Копистянська писала, що «виразно проступає залежність жанрової модифікації від світогляду письменника» [8, с.138]. Трансформація за своєю суттю – лише засіб оприявлення сутнісних

відозмін в межах генологічного рівня узагальнення, вона напряду не залежить від світоглядних процесів. Трансформація – це практична реалізація великої модифікації жанру, заснованої на світоглядному формуванні автора. Трансформативними засобами жанрова модифікація не обмежується, вона сягає глибинних пластів підсвідомого й широких обріїв політичної, гаслової деклараційності доби, інтимної частини авторської душі – і релігійного поштову тощо.

Деякі дослідники відводять жанровій модифікації настільки вагоме місце, що розглядають навіть ймовірні форми цих жанрових модифікацій: реставрація, реконструкція, трансформація, модернізація. Наприклад, саме так дивиться на жанрову модифікацію Марія Петрова, ось специфічне висловлювання: «Розроблена в дисертації з опорою на попередників типологія жанрових модифікацій у творчості Єсеніна (реставрація, реконструкція, трансформація, модернізація канонічних жанрових форм) може бути використана при вивченні принципів авторської інтерпретації канонічних жанрів і в інших російських поетів» [18]. Звичайно, така заява надто категорична, і типологію модифікацій навряд чи можливо утворити на основі сьогочасних генологічних уявлень. Запропоновані дослідницею категорії суть умовні, адже розподібнення тільки «реставрації» і «реконструкції» може похитнути всю концепцію, адже ці категорії мають довгий синонімічний ряд і не вмотивовані термінологічно відносно жанрології.

Склалась ситуація, коли всі знають що таке жанрова модифікація – і ніхто не може напевне сказати що ж це таке. Нагадаю, що Н. Копистянська зробила кілька цікавих спостережень над жанровими модифікаціями, зокрема вона писала: «Існує тісний, причому двобічний зв'язок між становленням методу (у даному разі соціалістичного реалізму) і виникненням жанрових модифікацій» [8, с.242]. Далі вона розвиває свою думку: «В проблему жанрової модифікації входять і такі питання, як роль публіцистичної діяльності письменника в його творчості, новий тип соціальності в літературі, усвідомлення в ній народності й героїчного, питання історизму, співвідношення об'єктивного й суб'єктивного» [8, с. 246]. Отже, Н. Копистянська спостерегла, що жанрові модифікації породжуються глобальними світоглядними змінами у суспільстві та не можуть зводитися лише до трансформацій.

Окрему генологічну проблему складає співвідношення модифікації та трансформації. Трансформації не можуть призвести до переродження жанру чи появи нової його модифікації. Тільки у разі глобального нарощування трансформаційних ознак можливе утворення модифікації. Забезпечують же її появу активно нарощувані та різномірні трансформації, хоча і в цьому випадку модифікація народжується не відразу. Самі по собі жанрові транс-

формації – властивість будь-якого жанру, навіть з усталеним каноном, як то маємо в класицизмі. Трансформації забезпечують коливання жанру, але не обов'язково його переродження на нову модифікацію чи зовсім інший жанр. Наявність трансформацій є швидше свідомством життєспроможності жанру, ніж тенденцією до нових жанрових утворень.

Трансформативні властивості жанру є настільки важливими у наш час, що їм варто приділяти більше аналітичного простору. Проте глобальні жанрові трансформації притаманні не лише нашому часу, попередні літературні епохи також відзначалися ними, кількісно та якісно відрізняючись від нинішніх трансформативних властивостей жанру лише антропологічною картиною світу, всередині якої вони виконують когнітивну роль розпізнання/представлення здобутого знання про смисл. Трансформація є першою вказівкою на функціональність жанру, але не свідченням нового жанрового утворення. Трансформація втрачає свій сенс та осмислюється як нове жанрове утворення, якщо спостерігається повторюваність певних трансформацій всередині одного жанру. Слід відзначити, що найбільшу кількість трансформацій представив саме наш час, якщо лишень це не є наслідком аберації віддалення. В будь-якому випадку, наведена у таблиці кількість жанрових трансформацій сьогодні повністю вичерпує їх наявність у сучасній літературі.

Переливи трансформації=модифікації ускладнені ще й тим, що повторювані трансформації з часом стають підставою до утворення жанрового канону, а повторювані модифікації – остаточно засвідчують утворення жанру. Щоправда, сучасна література ще не дає зразків повторюваних модифікацій (як, кажімо, класицизм). Як це можна помітити, жанрові трансформації представляють внутрішньо зумовлену видозміну жанру, зміни в межах генологічної парадигматики. Модифікація є значно складнішою формою. Приймаючи можливості всіх видів трансформацій, жанрові модифікації синтезуються у парадигматиці світогляду. Трансформацію можна розглядати як конкретний випадок модифікації. Трансформація – горизонталь видозмін, модифікація – вертикаль. Трансформації не визначають жанр, модифікації визначають. Трансформації мають наскрізний характер, примножуючись з часом, втім, вони переходять із твору в твір, і різножанрові утексти при цьому не змінюючи жанр. Модифікація і є тією зміною, яка утворює неповторну цілісність із суми трансформацій і усталених для даного жанру прийомів. А іноді вся суть модифікації зводиться до кількох прийомів трансформації – і тоді їх розрізнення неможливе, модифікація дорінює трансформаціям. Звідси часте використання цих термінів як взаємозамінних. Постмодерністська література, яка всі класичні жанри споглядала як ймовірні модифікації, створила масу прецедентів такого накладання.

Спробуємо ситематизувати спостережені особливості жанрових модифікацій:

- кожна модифікація неповторна, оригінальна, самодостатня, оскільки «жанр безпосередньо реагує на естетичну концепцію особистості» [8, с.30] і тому важко типологізується (щоправда деякі дослідники хотіли утворити типологію роману на основі психологічних типів особистості, що наближало їх до модифікацій);

- модифікація і трансформація завжди поруч, за допомогою трансформацій утворюються варіанти оновленої жанрової схеми, але тільки трансформація не вирішує кінцевого результату, бо вона є лише засобом проявлення певних змін, експериментальним ланцюжком;

- тому слід зауважити, що жанрова модифікація – це не тільки сума жанрових трансформацій, а й загальна логічна схема твору, його естетична основа й ідеологічне спрямування; типологію жанрових трансформацій укласти можна, у той час, як типологія жанрових модифікацій не піддається укладанню внаслідок розмаїтості задіяваних видозмін за джерелами, формами, рівнями та ін.;

- дослідження кожної окремої жанрової модифікації потребує своєї власної методики, а часто – навіть особливої термінології, оскільки вона відгукується на ідеологічні, соціальні, тобто світоглядні зміни, фіксує неповторність екзистенційного досвіду письменника, соціуму, а то і всієї доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абгарян Арменгун. Модификация жанровой формы «плача» в византийской и армянской гимнографии // Режим доступа на 12.10.2013 г. - [http://lraber.asj-oa.am/5252/1/1984-11\(63\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/5252/1/1984-11(63).pdf)

2. Бабкина Е.С. Формирование жанровой системы в творчестве Бориса Пильняка. – Комсомольск-на-Амуре: Изд-во АмГПУ, 2011. – 171 с.

3. Большакова, А. Ю. Современные теории жанра в англо-американском литературоведении [Текст] / А. Ю. Большакова // Теория литературы : в 4 т. / коллект. автор. ; Акад. наук СССР, Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького. - М. : Изд-во Ин-та мировой литературы им. А. М. Горького, 2003. - Т. III : Роды и жанры (основные проблемы в историческом освещении) / отв. ред. тома Л. И. Сазонова. - С. 99-130. - ISBN 5-920801-70-0

4. Даниленко Ирина Іванівна. Жанрова модифікація канону молитви в ліриці XVII-XX ст. Автореф. док. – К., 2009. - 41 с.

5. Завьялова Е.Е. Жанровые модификации в русской лирике 1880-1890-х годов. Монография. – Астрахань: «Астраханский университет», 2006. – 352 с. http://lit.lib.ru/z/zawxjalowa_e_e/text_0020.shtml

6. Кириллова Екатерина Леонидовна. Мемуаристика как метажанр и ее жанровые модификации: На материале мемуарной прозы русского зарубежья первой волны.

Дис. канд. н. – М., 2004. – 221 с. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/memuaristika-kak-metazhanr-i-ee-zhanrovye-modifikatsii-na-materiale-memuarnoi-prozy-russkogo>

7. Ковальчук, Лидия Всеволодовна. Биографическая проза: Основные жанровые модификации / Л. В. Ковальчук // *Філософські пошуки*. – 2004. – N17/18. – С.617-623.

8. Копистянська Н.Х. Жанровые модификации в чешской литературе. – К.: Вища школа, 1978. – 256 с.

9. Королькова Полина Владимировна. Модификация жанра авторской сказки в современной чешской литературе. Автореф. канд. – М., 2011. – 38 с.

10. Кузьмичев И.К. Литературные перекрестки: типология жанров, их историческая судьба. – Горький: Волго-Вятское книжное изд-во, 1983. – С.35.

11. Кушнірова Тетяна. Проблемні питання типології роману в літературознавстві // *Мандрівець*. – 2011. – №1. – С.53-57.

12. Лейдерман Н. Л. Движение времени и законы жанра. Жанровые закономерности развития советской прозы в 60-70-е годы. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1982. – 256 с.

13. Лейдерман Н.Л. Теория жанра. – Екатеринбург: Урал гос. Пед. Ун-т, 2010. – 904 с.

14. Лейдерман Н. Л., Липовецкий М. Н. Современная русская литература: 1950 - 1990-е годы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений: В 2 т. - Т. 2: 1968 - 1990. - М. : Изд. центр “Академия”, 2003. - 688 с.

15. Михайлов А.Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой лит-ре. – М.: URRS, 2006. – 352 с.

16. Мыреева А.Н. Многонациональный роман 1960-1980-х: Типологические аспекты. – Сибирское предприятие РАН: Наука, 1997. – 156 с.

17. Осипова Ольга Ивановна. Жанровая модификация романа М. Кузьмина «Чудесная жизнь Иосифа Бальзамо, графа Каилостро» // *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. – Тамбов: Грамота, 2013. – №4-1. – С.134-138.

18. Петрова Мария. Классические жанровые формы и их художественные модификации в лирике С. А. Есенина. Автореф. канд. филол. н. – М., 2013. // <http://lib2.znate.ru/docs/index-322265.html>

19. Поспелов Г.Н. Типология литературных родов и жанров // *Введение в литературоведение. Хрестоматия: Учеб. пособие / Сост.: П.А. Николаев, Е.Г. Руднева, В.Е. Хализев, Л.В. Чернец, А.Я. Эсалнек, Е.А. Цурганова; Под ред. П.А. Николаева, А.Я. Эсалнек. 4-е изд., перераб. и доп.* – М.: Высшая школа, 2006. – С. 387-395.

20. Сапожникова Юлия Львовна. Новые повествования рабов как жанровая модификация исторического романа // *Армия и общество*. – 2011. – № 2. – С.64-67.

21. Сквозников В.Д. Лирический род литературы // *Теория литературы. Том. 3. Роды и жанры*. /Гл. Ред. Ю.Б. Борев. – М.: ИМЛИ РАН, 2003. – С.394-420.

22. Тамарченко Н.Д. Типология реалистического романа: На примере классических образцов жанра врусской литературеXIX века. – Красноярск: Изд-во Красн. ун-та, 1988. – 195 с.

23. Утехин Н.П. Жанры эпической прозы. – Л.: Наука, 1982. – С.27.

24. Эсалнек А.Я. Внутрижанровая типология и пути ее изучения. – М.: МГУ, 1985. – 182 с.
25. Эсалнек А.Я. Типология романа. – М.: МГУ, 1991. – 159 с.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2013 р.

Бовсунувская Т.В., д.филол.н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Теоретический подход к проблеме жанровых модификаций

В статье изложен теоретический подход к различению жанровых трансформаций и модификаций. Акцент ставится на основном отличии жанровых модификаций: они образуются при существенных мировоззренческих изменениях в жизни писателя и общества, часто продиктованы необходимостью конкретной исторической эпохи, в то время, как жанровые трансформации реализуются на уровне приема имеют универсальный характер, представляя сумму определенных возможных изменений жанра, которая может быть задействована не зависимо от эпохи или идеологии.

Ключевые слова: жанровая модификация, жанровая трансформация, типология трансформаций жанра, метажанр, ядро жанра.

Bovsunivska T.V., Professor,
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

Theoretical approach to the problem of genre modifications

The article sets out the theoretical approach to the distinction of the genre modifications and transformations. The research focuses on main differences of genre models: they are based on significant philosophical and social changes of the writer's outlook, often dictated by the needs of a particular historical period, while as genre transformations actualize at reception and are cross-cutting in nature, supplying certain amount of possible variations of the genre, that can be involved regardless of age or ideology.

Keywords: genre modifications, genre transformations, typology of genre transformations, metagenre, the core of the genre.